

Journal of Analytic Divinity
International Refereed Journal

E-ISSN: 2602-3792

Haziran/ June 2021/5 (2): ss-pp 197-211

Kemalpaşazâde'ye Göre Şerrin Allah'a Nispeti Problemi

The Problem of Attributing Evil To God According to Kamālpaşazâda

Özkan Tekin

Dr., T.C., Milli Eğitim Bakanlığı
Phd., T.R, The Ministry of National Education

Ankara/Türkiye, ozkantekin36@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0327-7000>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Derleme Makalesi / Review Article

Geliş Tarihi / Date Received: 1 Mayıs/ May 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 10 Haziran/ June 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Haziran/15 June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Yaz- Haziran/ Summer-June

DOI: 10.46595/jad.931070

Cite as / Atıf: Tekin, Özkan. "Kemalpaşazâde'ye Göre Şerrin Allah'a Nispeti Problemi", *Journal of Analytic Divinity*, 5/2 (June 2021): 197-211.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.org.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Copyright © Published by Özcan Güngör, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Studies, Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Bu makalede Kemalpaşazâde açısından şerrin Allah'a nispet edilip edilemeyeceği problemini araştırdık ve onun böyle bir nispeti olumsuzlayan görüşü nasıl temellendirdiğini ortaya koyduk. Kemalpaşazâde, şerrin Allah'a nispeti problemini "Risâle fî Beyâni Ademi Nisbeti's-şerri İlellâhi Teâlâ" adlı hususi bir risalede ele almıştır. Biz makalede problemi bu risale yanında Kemalpaşazâde'nin Tefsîr'ine müracaat ederek ve kötülük problemini kelami ve felsefi perspektiften inceleyen bazı modern araştırmalara başvurarak inceledik.

Kemalpaşazâde, hayrın Allah'a nispet edilebileceğini, ama şerrin ona nispet edilemeyeceğini düşünmektedir. Bu tezini hem ayet ve hadislerden yaptığı çıkarımlar hem de doğrudan aklî istidlaller yoluyla kanıtlamaya çalışmıştır. Problemi incelerken başvurduğu ilk nas, "Ne mutlu ki iyi senin iki elindedir, kötü sana ait değildir." hadisi olmuştur. Kemalpaşazâde "el" kelimesi ile kastedilen anlamın tasarruf olduğunu kanıtlamak için "Seni iki elimle yarattığım kimseye secde etmekten ne alıyordu?" ayetine başvurmuştur. Buna göre iki el ile Allah'ın mülk ve melekût âlemlerindeki tasarrufları kastedilmektedir ve insan her iki âlemden de nasibi olduğu için meleklerden üstündür. Hadiste "şer senden değildir" yerine "şer sana ait değildir" ifadesinin tercih edilmesi, şerrin de hayır gibi varlığını Allah'a borçlu olduğunu göstermektedir. Kemalpaşazâde, eseri ister iyi ister kötü olsun, Allah'ın yapmasının her şeyi yerli yerine koyma anlamında adalet ve hikmete uygun olduğunu düşünmektedir. Kötü, kötü olması bakımından Allah'a nispet edilemez. "Bilmiyoruz, yeryüzündekiler için şer mi diledi, yoksa Rableri onlar için hayır mı diledi?" ayetinde hayrın aksine şerrin Allah'a nispet edilmeden meçhul sigayla dilediğinden bahsedilmesi de bu yaklaşımı doğrulamaktadır. Allah'ın her şeyin yaratılışını en iyi ve en güzel şekilde yaptığını belirten ayetler de eserdeki değil, sanattaki iyiliğe dikkat çekmesiyle Kemalpaşazâde'nin tezini desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Kemalpaşazâde, Şer, Allah'ın Yaratması, Allah'a Nispet

Abstract

In this article, we investigated the problem of whether evil can be attributed to God according to Kamāl Pashazāda and revealed how he grounds the view that negates such an attitude. Kamāl Pashazāda discussed the problem of attributing evil to God in a special treatise called "Risālah fî Bayān 'adam Nisbah al-Sharr ilā Allāh Ta'ālā". In the article, we examined the problem by referring to Kamāl Pashazāda's Tafsîr in addition to this treatise and by applying some modern studies that examine the problem of evil from a theological and philosophical perspective.

Kamāl Pashazāda thinks that goodness can be attributed to God, but evil cannot be attributed to him. He tried to prove this view both through inferences he made from

verses and hadiths and directly through rational deductions. The first hadith he refers to while examining the problem is "Fortunately, goodness is in your hands, evil does not belong to you." Kamāl Pashazâda, in order to prove that the meaning of the word "hand" is power, referenced the verse "What prevented you from prostrating to that which I created with My hands?" According to this, it is meant that God's power in the worlds of seen and unseen are meant by both hands, and man is superior to angels because he has his share of both worlds. The preference of the phrase "evil is not belonging to you" instead of "evil is not from you" in the hadith shows that evil owes its existence to God like goodness. Kamāl Pashazâda thinks that whether his work is good or bad, God's doing is in line with justice and wisdom in the sense of putting everything in its proper place. Evil cannot be attributed to God in terms of being evil. "And we do not know whether evil is intended for those on earth or whether their Lord intends for them a right course." the mention in this verse that, contrary to goodness, that evil is asked passively without being attributed to God confirms this approach. The verses stating that God did the creation of everything in the best and most beautiful way support Kamāl Pashazâda's thesis by drawing attention to the goodness in art, not in the work.

Keywords: Theology (Kalâm), Kamāl Pashazâda, Evil, Creation of God, Attributing to God

Giriş

Araştırmamızda şer ya da kötülük problemi, İslam düşüncesindeki referanslarına biraz atıf yapıldıktan sonra özel olarak Kemalpaşazâde'nin şerrin Allah'a nispet edilip edilemeyeceği problemine getirdiği analiz ve inceleme şeklinde ele alınacaktır. Kötülük problemini gerek felsefe gerek kelam araştırmaları kapsamında çeşitli yönleriyle inceleyen ve tartışan çok sayıda bilimsel çalışma mevcuttur. Türkçe literatürde Kemalpaşazâde'nin kötülük problemine yaklaşımı üzerine yapılmış iki çalışma mevcuttur. Bunlardan biri, Şamil Öçal'ın "Kemalpaşazâde'nin Felsefî ve Kelamî Görüşleri" adlı Doktora Tezidir.¹ Öçal, meseleyi, tezinin Kemalpaşazâde'nin kelamî görüşlerini incelediği bölümünde "Kötülük (Şer) Problemi" alt başlığı altında ele almıştır. Bir diğeri Kadir Turgut'un "Kemalpaşazâde'nin Hâfız'a ait Bir Beytin Şerhini İçeren Farsça Risalesi" adlı makalesidir.² Turgut bu risalede Kemalpaşazâde'nin "Şerh-i Yek Beyt-i Hâfız Şîrâzî" adlı risalesini beytin kaynakları, anlamı, yorumu, yer aldığı nüshalar bakımından incelemiştir. Bu makale, söz konusu iki araştırmadan, Kemalpaşazâde'nin şerrin Allah'a nispetini çeşitli yönleriyle, kelâm tarihindeki bazı görüşlere de atıfta bulunarak analiz etmesi ve değerlendirmesiyle ayrılmaktadır.

¹ Şamil Öçal, *Kemalpaşazâde'nin Felsefî ve Kelamî Görüşleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 1998).

² Kadir Turgut, "Kemalpaşazâde'nin Hâfız'a ait Bir Beytin Şerhini İçeren Farsça Risalesi", *Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2013), 24-48.

Kemalpaşazâde'nin şer'î ilimlerde olduğu kadar felsefe alanında da güçlü ilmî bir tahsil ve dirayete sahip olması, felsefe ve kelamın ortak problemlerine dair onlarca risale yazmış olması onun bu meseleyi şer'î çerçevenin yanı sıra felsefi uzantılarıyla da ele almasına imkân vermiştir. Kemalpaşazâde'nin problemi ele alış ve analiz şeklini incelemeyen önce teorik bir zemin oluşturmak adına kelamda kötülük probleminin nasıl ele alındığını ve hangi ekollerin hangi temel iddiaları dillendirdiğini genel olarak ortaya koyacağız.

1. İslam Düşüncesinde Şer/Kötülük Problemine Genel Bakış

Kötülük problemi bugün Din Felsefesi kapsamında araştırılan bir dinî ve felsefi bir problem olsa da İslam bilimler tarihinde hem felsefeye hem de kelama konu olmuştur. Ardoğan, klasik kelam eserlerinde kötülük problemine yeterince önem verilmediğini iddia etmektedir. Metafizik, doğal, estetik ve ahlaki kötülük ayrımı yapılmadığı gibi evrende mutlak kötülüğün olmadığına dair bir bahis de açılmamıştır. Bununla birlikte ona göre kötülük problemi, kelam eserlerinde, "Âlâm (elemeler)", "Avd ve Ta'vîd (karşılıksız acıların telafisi)", "Ta'dil ve Tecvir" başlıkları altında farklı açılardan yer verilen bir konudur. Kötülük problemi ayrıca hem salah-aslah meselesiyle hem de husn ve kubh meselesi ile ilgilidir.³

Kötülük, hissedebilen bir varlığın incitilmesi ve zarara uğratılmasıdır. Immanuel Kant'a göre kötünün kökeni, ne duyularda, ne de akıldadır; aksine akıl ile duyular arasında sağlanan belirli bir ilintide bulunur. İnsan iradesi, hareket gücünü aklın yasasından ve duyuların yol açtığı bencillikten almaktadır. Eğer bencillik, aklın yasası üzerinde egemenlik kurarsa kötülük gerçekleşir. Kötülük problemi, genel olarak dış dünyada müşahhas "nesnel gerçeklik" şeklinde kötülüklerin var olmasının âdil, iyi, merhametli, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten bir Tanrı tasavvuru ile uyumlu olup olmadığı meselesi olarak ele alınmaktadır. Felsefede kötülük, metafizik kötülük, doğal kötülük ve ahlaki kötülük arasında ayrım yapılarak ele alınmaktadır. Evrenin sonlu ve sınırlı olması metafizik kötülüğün kaynağını oluşturur. Bu kötülük, varlıkta asıl olarak bir eksikliğin olması demektir. Doğal kötülüğün kapsamına afetler, depremler gibi doğal sebepler sonucu meydana gelen yıkıcı olaylar ve acılar girer. Bizzat doğa olayları değil, onların yol açtığı ölüm, acı ve keder doğal kötülük sayılmaktadır. Ahlâkî kötülük ise, akıllı, bilinçli ve amaçlı varlık olan insanın özgür iradesi ile yaptığı kötülük ve günahlardan oluşur.⁴

Grekçe Tanrı ve adalet kelimelerinden oluşan "teodise" kavramı, varlık alanında ilahî adaletin çeşitli kötülükler sebebiyle riske girmeden devam edeceğini gerekçelendirme

³ Recep Ardoğan, "Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahî Adalet ile Bağdaşlılığına İlişkin İzahlar", *Birey ve Toplum* 4/8 (Güz 2014), 30-32.

⁴ Fethi Kerim Kazanç, "Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış", *Kelam Araştırmaları* 6/1 (2008), 78-81.

girişimidir. Daha geniş anlamda teodise, Tanrı'nın yaratmaya ilişkin irade ve ilgisini açıklamaktadır. Bu açıdan teodise, "inayet" kavramıyla müteradif görülmektedir. Adalet ve kudret, teodisenin karmaşık olan klasik ikilemini oluşturur. Bu ikilem çözümlenirken kötülüğün, Tanrı'nın adalet ve kudretine halel getirmeden makul bir şekilde ele alınması gerekir. Mutlak kudret ve adalet taraflarından birine ağırlık verildiğinde diğerinin zarar görmesi kaçınılmazdır.⁵ David Hume, bu ikilemi şöyle formüle etmektedir: "Tanrı, kötülüğü önlemek istiyor da buna gücü mü yetmiyor? O zaman o güçsüzdür. Buna gücü yetiyor da önlemek mi istemiyor? O zaman o kötü niyetlidir. Hem kötülüğe gücü yetiyor hem de onu önlemek istiyor mu? O taktirde kötülük nereden ileri geliyor?"⁶

Kötülük genelde doğal ve ahlâkî şeklinde iki ana kısma ayrılarak Tanrı'nın kötülüklerden sorumlu olmadığı kanıtlanmaya çalışılır. Doğal kötülük, maddenin her türlü yetkinliği alabilecek istidatta olmadığı düşüncesine dayanmaktadır. Ahlaki kötülük ise, insanın kendi sorumluluk ve yükümlülüğündedir. Bunlardan başka, kötülüğün, iyiliğin bilinmesi için gerekli bir ölçüt olduğu, belli oranda var olan kötülüğün, dış âlemdeki estetik yapıyı tamamlayıcı bir unsur olarak işlev gördüğü, zira insanın çirkinlik olmadan güzellik kavramını elde edemeyeceği gibi açıklamalar yapılmıştır.⁷

İslam kelimünde teodise soru, Tanrı'nın mutlak kudretinin sınırlanamazlığı tezi üzerinde aşırı vurgu yapan Eş'ariliğin Tanrı anlayışına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım, dinî nasrlara dayalı mutlak kudret anlayışını akılcı bir ilahi adalet düşüncesiyle yumuşatmaya çalışan Mu'tezile okuluyla özdeşleşmiştir. Eş'ariliğin ilahi kudret vurgusu, ontolojik düzlemde özgür irade ve nedensellik düşüncesinin inkârıyla sonuçlanmıştır. İlahi kudretin sınırlandırılmazlığı düşüncesinde Allah yegâne gerçek fâildir. Ancak bu fikir, ikinci dereceden nedenselliği ortadan kaldırmakta ve özgür iradeye dair büyük güçlükler ortaya çıkarmaktaydı. Eğer Allah tek fâil ise, imanı da küfrü de o belirler. Allah'ın küfrü yaratması ile kâfiri bu küfür nedeniyle cezalandırması çelişki olarak görünmektedir.⁸ Buna karşılık, Mu'tezile mezhebinde ilahi adalet (teodise) ilkesi özel bir önem taşımaktadır. Mu'tezilî söyleme göre, Tanrı'nın âdil ve hakîm olduğunu iddia etmek, O'nun asla kötülük yapmayacağını, onu seçmeyeceğini, Kendisi için zorunlu bir ödev olan şeyi çiğnemeyeceğini, bütün eylemlerinin iyi ve hikmetli olduğunu, kötülüklerin ona nispet edilemeyeceğini kabul etmek anlamına gelmektedir. İlahi adalet düşüncesi, Tanrı'nın fiilinin iyi olduğu kadar zorunlu da olduğunu ifade etmektedir. Buna göre Tanrı, yaratıkları için daha iyi, daha elverişli ve daha yararlı olanı (aslah) yapmak zorundadır. Bağdat Mu'tezile ekolü, genel olarak, Tanrı'nın hem dünyevi hem de dinî konularda insan için en iyi ve en uygun olanı yaratmak zorunda olduğunu savunurken, Basra ekolü, Tanrı için zorunluluk alanının sadece dinî konularla sınırlı olduğu görüşünü benimsemekte ve

⁵ Kazanç, "Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış", 82-83.

⁶ David Hume, *Din Üstüne*, çev. Mete Tunçay (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1995), 209.

⁷ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: D.E.Ü. Yayınları, 1987), 120-126

⁸ Kazanç, "Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış",

“aslah”ı fayda olarak yorumlamaktadır.⁹

Mu'tezililer, insan aklının fiillerdeki iyi veya kötü vasfını vahyin yardımı olmaksızın ayırt edebileceği görüşünü benimserler. Bu, onların ilahi adalete olan inançlarının ve bağlılıklarının bir sonucu idi. Çünkü akıl, iyiyi tanıyamadığı takdirde, Allah'ı âdil olarak da bilemezdi. Mu'tezile'ye göre, şeylerin kötülüğü yetkin akılla anlaşılıp belirlenebilir. Kötü failin yerilmesine sebep olan fiildir. Terk eden kimse ne zemmi ne de methi hak eder. Mu'tezile âlimlerinden Kadı Abdülcebâr, bir eylemi kötü yapan sebeplerin abes, yalan, zulüm, nankörlük, cehalet, kötüyü isteme veya buyurma, güç yetirilemeyen ödevlerle yükümlü kılma şeklinde açıklamaktadır. Ehl-i Sünnet'e göre ise, şer ve kabih Allah'ın yasakladığı şeydir. Hiçbir şey aklen şer ve çirkin değildir. Sözelimi, abes, zulüm, zarar, öldürme, yalan söylemek, nimete nankörlük etmek vb. gibi fiiller, sadece Allah tarafından yasaklandığı için kötüdür. Mu'tezile'ye göre aklen sabit olan ahlâkî hükümlerde vahiy, akılla bilinen değerleri sadece teyit edip doğrulamaktadır. Vahiy, asıl fonksiyonunu akılla bilinmeyen hükümlerde icra etmektedir.¹⁰

Mu'tezile kelimcileri, ilahi adalet ve hikmete eksikliğin ilişmediği noktasına yoğunlaşırken Eş'arî kelimciler ilahi irade ve kudrete bir eksiklik ve sınırlama getirmemeye yoğunlaşmışlardır. Mâtürîdî kelimciler ise, ilahi fiil kapsamında yer alan doğal acı ve felaketlerin birer hikmet, imtihan ve ders olabileceği, dünya ve öteki yaşama yönelik birtakım yararlar taşıdığını öne sürmek suretiyle Mu'tezile'ye daha yakın bir çizgide durmuşlardır. Mâtürîdî'ye göre ilahi hikmet isabettir, bu da her şeyi yerli yerine koymaktan ibarettir. Bu aynı zamanda adalet demektir. Allah'ın fiili bunun dışına çıkmaz, zira bir durumda zararlı olan şey başka bir durumda faydalı olabilir.¹¹

Mutezile'ye göre bir fiilin kötü ve çirkin olduğunun bilinebilmesi için iki temel şart vardır. Birincisi, fiilin zulüm niteliği taşımasıdır. İkincisi bu hususun fiilde bulunup bulunmadığını tespit edebilmek için araştırma yapmaktır. Mesela, haksız yere adam öldürme fiilinin haksız yere gerçekleştirildiğinin ve bunun da zulüm olduğunun tespit edilmiş olması gerekir. Mutezileye göre akıl bu süreçlerde yetkin olduğu için iyi ve kötüyü vahiyden bağımsız olarak ayırt edebildiği gibi iyinin yapılmasını ve kötünden kaçınılmasını gerekli de kılabilir. Mâtürîdîler, iyi ve kötünün bilinmesi ve tespiti konusunda Mutezileye katılmakla birlikte, aklın iyi olanı emredip kötü olanı yasaklama yetkisinin bulunduğu iddiasında onlardan ayrılmaktadır. Eş'arîler ise bu konuda her iki ekolden farklı düşünmektedir. Görece ve estetik anlamdaki iyi ve kötünün tanımları konusunda onlarla hemfikir olmakla birlikte dini ve ahlaki anlamdaki iyi ve kötü konusunda onlardan

⁹ Kemal Işık, *Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri*, (Ankara: A.Ü. Basımevi, 1967), 78.

¹⁰ Kazanç, “Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış”, 86-87.

¹¹ Bk. Ebû Mansur Muhammed Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid Tercemesi*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: İSAM, 2002), 51, 124.

ayrılmaktadırlar. Eş'arîlere göre, iyi ve kötü yalnızca ilahi irade tarafından belirlenir. Onlara göre iyi ve kötünün, ilahi iradeden başka bir ölçüt tarafından belirlenmesi, ilahi iradenin bu ölçütle sınırlandırılması anlamına gelir. Mutlak olan ilahi irade başka hiçbir şeyle sınırlandırılmaz. Eş'arîler iyi ve kötüyü şöyle tanımlamaktadır: "Dünyada övgüyü, ahirette sevabı gerektiren şey iyi, dünyada yergiyi, ahirette cezayı gerektiren şey ise kötüdür."¹²

2. Kemalpaşazâde'nin Şerrin Allah'a Nispet Edilemeyeceğine Dair Kanıtlanması

Kemalpaşazâde'nin konuyla ilgili terminolojisinde şer kavramı bazen seyyie ve kabih terimleriyle karşılanmaktadır. Hayır yerine de bazen hasene teriminin kullanıldığı görülmektedir. Günümüz Din Felsefesinde problem kötülük terimiyle ifade edilmekte ise de klasik terminolojide kötülük değil, kötü anlamına gelen şer, seyyie ve kabih terimleri kullanılmaktadır. Bunlardan kabih kubuh masdar haliyle kelimada kavramsallaşmışken, şer felsefede kavramsallaşmıştır. Seyyienin ahlaki kullanımı daha baskındır.

Kemalpaşazâde, hayrın Allah'a nispet edilebileceğini, ama şerrin ona nispet edilemeyeceğini düşünmektedir. Bu tezini hem ayet ve hadis gibi dinî naslara dayanarak yaptığı istidlaller hem de doğrudan akli istidlaller yoluyla kanıtlamaya çalışmaktadır. Düşünürümüzün zaman zaman kastettiği manayı beyitlerin belagatli veciz anlatımıyla ortaya koymaya çalıştığı da görülmektedir. Şerrin varlığı itibarıyla Allah'tan olmasına karşılık ona nispet edilemeyeceği iddiası çelişkili görünmesine karşılık Kemalpaşazâde açısından çelişkiden uzak makul bir izahtır.

"Resulü Allah, bir istiftah duasında şöyle demiştir: "Ne mutlu ki iyi senin iki elindedir, kötü sana ait değildir."¹³ Kemalpaşazâde bu hadiste kullanılan el (yed) teriminin mecazi olduğunu düşünmektedir. Burada "el" tasarruf gücünden mecazdır. İki elden biri mülk âlemi diye adlandırılan şahadet âlemindeki tasarrufu, diğeri ise melekût âlemi diye adlandırılan gayb âlemindeki tasarrufu kastetmektedir. Kemalpaşazâde "el" kelimesinde saklı mecazi anlamın tasarruf manasını ifade ettiğini kanıtlamak için "*Seni iki elimle yarattığım kimseye secde etmekten ne alıyordu?*"¹⁴ ayetine başvurmuştur. Bu yaratmanın bir el değil iki el ile gerçekleştirildiğinin belirtilmesi, insanoğlunun mahlûklar arasındaki özel konumuna vurgu içermektedir. Buna göre insanın hem mülk âleminde hem de melekût âleminde nasibi vardır. Hz. Âdem'e secde etmekle görevlendirilen meleklerin bu iki âlemin birinden yani mülk âleminde nasipsiz olmaları, onu meleklerden üstün kılmıştır.¹⁵

¹² Metin Özdemir, "Kötülük Problemine Felsefi ve Kelâmî Açından Mukayeseli Bir Yaklaşım", *Journal of Islamic Research* 27/3 (2016), 238.

¹³ Müslim b. Haccac, *es-Sahih*, thk. Muhammed Fuad Abdulkaki (Beyrut: Daru'l-İhyau't-Turas, ty.) "Salatu'l-musafirîn", 26 (No. 771).

¹⁴ Sâd, 38/75.

¹⁵ Şemseddin Ahmed Kemalpaşazâde, "Risâle fî Beyâni Ademi Nisbeti'ş-şerri ila'llâhi Teâlâ", *Mecmû Resâili'l-Allâme İbn Kemal Başa*, thk. Hamza el-Bekrî vd. (İstanbul: Dâru'l-lübâb, 2018), 385-386.

Kemalpaşazâde, Hz. Peygamber'in hadiste "şer senden değildir" yerine "şer sana ait değildir" ifadesini tercih etmesindeki inceliğe dikkat çekmektedir. Çünkü şer de tıpkı hayır gibi varlığını Allah'a borçludur. Bu anlamda şer Allah'tandır. Ortada bir şer vardır fakat bu, Allah'a nispetle şer değil, ondan başka her şeye nispetle ve izafetle şerdir.

Kemalpaşazâde, hayır ve şerden her ikisine de kâdir olan Allah'a sadece hayrın nispet edildiğine ayet ile de delil getirmektedir: "*Hayır (iyi) senin elindedir. Sen her şeye kadirsin.*"¹⁶ Makdurun hem hayır hem şer olmasına rağmen hayır ve şerrin ikisinin birlikte Allah'ın elinde olduğu söylenmemiş, Allah'a nispet hayra tahsis edilmiştir.

Kemalpaşazâde'nin analizine göre, Allah her şeyin hâlıkı, yani hem kulların hem de onlardan sadır olan fiil ve sözlerin yaratıcısıdır. Kul, yasaklanan kötü/çirkin bir iş yaptığında şerri yapmış olur. Allah, kulu o fiilin faili yapmıştır. Allah'a ait bu yapma (ca'l) adalet, hikmet ve doğrudur. Allah'ın kulu fail yapması hayır ve güzeldir ama yapılan iş (meful) kötü ve çirkindir.¹⁷

Allah bu yapma (ca'l) ile şeyi kendisinde bulunan ve övülmesine vesile olan yüksek hikmet sebebiyle yerli yerine koymuştur. Yerli yerine koyma anlamında Allah'ın yapması hayır, hikmet ve maslahattır. Eğer kuldan meydana gelirse ayıp, eksiklik ve şerdir. Bu, görünürde anlaşılır bir şeydir. Her şeyden haberdar olan Sâni, eğri ahşabı, kırık taşı ve bozuk sütü alıp ona uygun bir yere koyunca ondan sadır olan bu fiil adalet ve övgüye layık ve doğru olur. Burada eğrilik, eksiklik ve ayıp ile yalnızca mahal yerilir. Kötü şeylerin layık oldukları yere konması hikmet, adalet ve doğrudur. Aptallık ve zulüm ancak, onların layık oldukları yerden başka bir yere konmasıdır. Kemalpaşazâde bu hususa gündelik hayattan örnekler vermektedir: Sarığı başa, ayakkabıyı ayağa, sürmeyi göze, çöpü çöp kovasına koyan kimse, şeyi kendi yerine koymuş, ayakkabı ve çöpe haksızlık etmemiş olur. Çünkü buralar onların mahallidir.¹⁸ Kemalpaşazâde'nin bu yorumu Mâtürîdî'nin hikmet anlayışıyla uyumlu görünmektedir.¹⁹

Kemalpaşazâde, bu mukaddime sayesinde "*Sana dokunan iyi Allah'tan, kötü ise kendindedir.*"²⁰ ayetinin açıklığa kavuştuğunu düşünmektedir. Tefsir'inde bu ayetle ilgili olarak şöyle demektedir: "*Kötü, icat ve faillik itibarıyla Allah'tan olsa da onu gerektiren kabul edici sebep senin fiilin ve hak edişin olduğu için sendendir.*"²¹ "*Kötü, tıpkı iyi gibi yaratma olarak (halkan) Allah'tandır. İyi de tıpkı kötü gibi kesb olarak kuldandır. Aralarında ne fark vardır?*" Kemalpaşazâde, hem iyinin hem de kötünün yaratma yönüyle

¹⁶ Âl-i İmrân, 3/26.

¹⁷ Kemalpaşazâde, "*Risâle fî Beyâni Ademi Nisbeti'ş-şerri ila'llâhi Teâlâ*", 386.

¹⁸ Kemalpaşazâde, "*Risâle fî Beyâni Ademi Nisbeti'ş-şerri ila'llâhi Teâlâ*", 386-387.

¹⁹ Bk. Mâtürîdî, *Kitübü't-Tevhid Tercemesi*, 51, 124.

²⁰ en-Nisâ, 4/79.

²¹ Ahmed Şemseddin Kemalpaşazâde (İbn Kemal Paşa), *Tefsîru İbn Kemâl Bâşâ*, thk. Mahir Edib Habbuş (İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2018/1439), 3/125.

Allah'tan, kesb yönüyle kuldan olduğunu belirterek şerrin Allah'a nispetinin cevazına kapı aralayanlara "Kötü, kötü (seyyie) olması bakımından Allah'a nispet edilmez." diyerek cevap vermektedir.²²

Kemalpaşazâde, kötünün kötü olması bakımından Allah'a nispet edilemeyeceği kuralına Cin suresinden bir grup cinin konuşması üzerinden kanıt getirmektedir: "Bilmiyoruz, yeryüzündekiler için şer mi dilendi yoksa Rableri onlar için hayır mı diledi?"²³ Burada şerrin Allah'a nispet edilmeyişi meçhul sigasında "dilendi" fiili ile ifade edilmişken, hayrın Allah'a nispet edilişi malum sigasında "diledi" fiili ifade edilmiştir. Ona göre müfessirler buradaki inceliği fark edememişlerdir.²⁴

Nasıl ressamın çirkin resim çizmesi sanat açısından kötü değilse aynı şekilde küfrün kötü olmasına rağmen kâfirin yaratılması kötü değildir. Çirkin resim, ressamın sanatında son derece mahir ve usta olduğunu gösterir. Kemalpaşazâde bu mananın tahkiki bağlamında halk ile sun' arasında bir ayrıma gitmektedir. Ona göre hikmetin gereği, halkın (yaratma) iyi yapılması değil, sun'un iyi yapılmasıdır. Nitekim Allah "Bu, her şeyi en iyi şekilde yapan Allah'ın sun'udur."²⁵ sözünde buna dikkat çekmiştir. Yani Allah sanatını en iyi şekilde yapmaktadır. Karia suresinde işaret edildiği gibi, dağlar sallanıp atılmış renkli yün gibi olduktan sonra onların suretinin baki kalması, sun' bakımından iyi yapmanın (itkan) yetkinliğine delalet eder. Bu, suret ile maddenin terkididir.²⁶ İster hurma gibi terkihi güçlü olsun, isterse arı (nahl) gibi terkihi zayıf olsun itkan her şeyi düzenler. Kemalpaşazâde, Kadı Beyzâvî'nin bu ayeti tefsir ederken "Yaratılışını (halk) sağlam yaptı ve onu gerektiği gibi düzenledi" derken buna dikkat çekmediğini belirtmektedir.²⁷

Kemalpaşazâde'ye göre hikmetin gereği, mahlûkun iyi yapılması (ihسان) değil, halkın iyi yapılmasıdır. Bundan dolayı Allah "O, her şeyin yaratılışını güzel yaptı." demiştir. "Her şeyi güzel yaptı" demekle yetinmemiş, bu ifadeye "yaratılışını" anlamında "halkahû" kelimesini eklemiştir.²⁸ Bu eklemeye iyiliğin/güzelliğin mahlûktan alınıp halka atfedildiği görülmektedir. Benzer şekilde Allah, "Rahman'ın yaratmasında hiçbir uyumsuzluk göremezsin."²⁹ sözünde uyumsuzluğu mahlûkundan değil, yaratmasından (halk) nefyetmiştir.³⁰ Kemalpaşazâde, *Tefsîr*'inde ayette uyumsuzluk kelimesiyle karşıladığımız

²² Kemalpaşazâde, "Risâle fî Beyâni Ademi Nisbeti'ş-şerri ila'llâhi Teâlâ", 388.

²³ el-Cin, 72/10.

²⁴ Kemalpaşazâde, "Risâle fî Beyâni Ademi Nisbeti'ş-şerri ila'llâhi Teâlâ", 388.

²⁵ en-Neml 27/88.

²⁶ Kemalpaşazâde, *Tefsîru İbn Kemâl Bâşâ*, 7/499.

²⁷ Kemalpaşazâde, "Risâle fî Beyâni Ademi Nisbeti'ş-şerri ila'llâhi Teâlâ", 389. Beyzâvî'nin ibaresi için bk. Nâsiruddin Ebû Said Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 2013/1434), 762.

²⁸ Kemalpaşazâde, *Tefsîr*'inde "halekahû" değil de "halkahû" yazımını esas almıştır. Bunun "külle şey" den bedel olduğunu belirtmiştir. Bk. Kemalpaşazâde, *Tefsîru İbn Kemâl Bâşâ*, 8/196. Elimizdeki Kur'an Mushaf'ında kelime "halekahû" şeklinde fethalı lâm ile yazılıdır. Kemalpaşazâde'nin cezimli lâm yazılışını tercih etmesi onun hayır ve şer şeklinde görülen her yaratmayı Allah'a nispet etmesine uygun bir okumadır. Dolayısıyla şer gibi görülen şey de Allah'tan olduğu için itkana uygun bir hayırdır.

²⁹ el-Mülk 67/3.

³⁰ Kemalpaşazâde, "Risâle fî Beyâni Ademi Nisbeti'ş-şerri ila'llâhi Teâlâ", 389.

'tefâvüt'ü ademü't-tenâsüb kelimesiyle açıklamıştır. Sanki bir şeyin bir kısmı diğer kısmını geride bırakmış, onunla uyumsuz olmuştur. Tenasüb, âlemin nizamının devamı için rahmet olarak görülmüştür.³¹

Sânî'i kusurlu yapan, masnû'daki (eser) kusur değil, sun'daki (sanat) kusurdur. Çünkü kusur bazen sun'un yetkinliğine delalet eder. Kemalpaşazâde bunu açıklamak için İbnü'l-Arabî'den şu alıntıyı yapmaktadır: "Batılı kendi tarzında inkâr etmeyin; zira bu, onun yetkinliklerinin bir kısmıdır."³² Öçal, buradan hareketle Kemalpaşazâde'nin bu yorumunda tasavvufi etki olduğunu ileri sürmekte ve onu optimist olarak değerlendirmektedir.³³

Kemalpaşazâde, bu görüşü aşağıdaki Farsça manzumlarla kanıtlamaya çalışmaktadır:

Kusûr-i sâni der-bedî-yi sun'est ne der-sun'-ı bedî³⁴

Ayrıca şu beyitler de buna işaret etmektedir:

Ziştî-yi hat ziştî-yi nekkâş nîst Belki ez-vî zişt hem binemûdenîst

Kuvve-i nekkâş bâşed ân ki û Hem tevâned zişt kerden hem nikû³⁵

Kemalpaşazâde, şu ayeti de bu açıdan yorumlamaktadır: "Biz dileydik herkese hidayetini verirdik. Fakat cehennemî bazı insanlar ve cinler ile tamamen dolduracağıma dair sözüm haklıdır."³⁶ Hidayet, kişinin karar yurdunda cehennemden kurtuluş yoluna girmesini sağlayan şeydir. "Fakat sözüm haklıdır" ifadesi kazanın ilahi hikmet gereği sabit olduğu anlamına gelmektedir. Kemalpaşazâde, Tefsîr'inde ilgili ayeti yorumlarken "hüdâ" kelimesine ayrıca kişinin iman ve salih amele başarılı bir şekilde ulaşmasını sağlayan rehberlik anlamını vermiştir.³⁷ "Cehennemî bazı insanlar ve cinler ile tamamen dolduracağım." Çünkü cehennem, bir varlık mertebesidir. Onun işlevsiz bırakılması ve yokluk suskunluğuna terk edilmesi caiz/mümkün değildir.³⁸ Kemalpaşazâde bu yorumunda

³¹ Kemalpaşazâde, *Tefsîru İbn Kemâl Bâşâ*, 9/11-12.

³² Kemalpaşazâde, "Risâle fî Beyâni Ademi Nisbeti'ş-şerri ila'llâhi Teâlâ", 390. Bu alıntı, Kemalpaşazâde'nin Hâfız'a ait bir beyti şerh ettiği risalesinde "kemâlât" yerine "zuhûrât" kelimesi yerleştirilmiş olarak yer almaktadır. Bk. Şemseddin Ahmed Kemalpaşazâde, "Şerh-i Yek Beyt-i Hâfız Şîrâzî", Kadir Turgut, "Kemalpaşazâde'nin Hâfız'a ait Bir Beytin Şerhini İçeren Farsça Risalesi", Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi 11/1 (2013), 39.

³³ Bk. Öçal, *Kemalpaşazâde'nin Felsefî ve Kelamî Görüşleri*, 252.

³⁴ Saniin kusuru, kötünün sun'unda değil, sun'un kötülüğündedir.

³⁵ Çizginin çirkinliği ressamın çirkinliği değildir

Belki çirkinlik de onunla ortaya çıkar

Ressamın öyle bir gücü vardır ki

O hem çirkin hem de güzel yapabilir

³⁶ es-Secde, 32/13.

³⁷ Kemalpaşazâde, *Tefsîru İbn Kemâl Bâşâ*, 8/201.

³⁸ Kemalpaşazâde, "Risâle fî Beyâni Ademi Nisbeti'ş-şerri ila'llâhi Teâlâ", 390.

filozofların varlığı mutlak olarak iyi kabul eden yaklaşımını benimsemiş görünmektedir.³⁹ İbn Sînâ'nın inayet anlayışına göre Allah'ın yaratması iyi kapsamındadır. Zatî kötülük yokluk olduğu için Allah'a bu anlamda kötülük izafe edilemez. Çünkü o var etmekle zaten iyi yapmıştır. Arızî kötülük ise Allah'a nispetle değil, madde kaynaklı varlık eksikliği sebebiyle meydana gelmektedir. O zaman kötülük zatî değil, arızî bir durumdur.⁴⁰ İbn Sînâ, varlığın ilahî inayet kapsamındaki iyiliğini şöyle ifade etmektedir:

“O hâlde bilmek gerekir ki inayet, İlk'in (el-Evvel) varlığın bulunduğu iyilik düzenini zâtı gereği bilmesi; mümkün olan iyilik ve yetkinliğin, zâtı gereği illeti olması; belirtilen tarzda ondan hoşnut olarak mümkün olan en mükemmel şekilde iyilik düzenini akletmesi ve böylece en mükemmel şekilde düzen ve iyilik olarak aklettiği şeyin, O'ndan mümkün olan en mükemmel düzene götüreceği tarzda bir taşma ile taşmasıdır. İşte inayetin anlamı budur.”⁴¹

Kemalpaşazâde'ye göre, varlık feyzi, cömertlik kaynağından mümkün heyetlere (biçimlere) onların istidat ve kabiliyetlerine göre taşar. Hem dünyada hem ahirette ödüllendirilen kişi mümkün olduğu gibi, yine her iki âlemde azap çeken kişi de mümkündür. İki âlemin sadece birinde ödüllendirilen kişi mümkündür. Allah'ın lütfu kesintisiz ve sınırsızdır. Onun eli hayır (iyi) ve kemal (yetkinlik) ile; hazineleri değerli cömertlik cevherleriyle doludur. Öyleyse bütün mümkün kısımlarının var olması gerekir. Bütün ilahi sıfatlar, oluş mazharlarında ortaya çıkmayı, a'yân alanında görünmeyi gerektirir. Cemal isimlerinin görünmeyi gerektirmesi ve gizlenmeye mani olması gibi celal isimleri de ortaya çıkışı ve eserler göstermeyi gerektirir. Hâdi (yol gösteren) ismi nasıl müminlerin ve iyilerin hayat alanında tecelli ediyorsa Mudıl (saptıran) ismi de müşrikler ve kâfirlerin hayat alanında tezahür eder. Kemalpaşazâde'ye göre bu, Allah'ın bütün isim ve sıfatlarında dikkate alındığında meselenin hakikati olduğu gibi kavranır. “Niçin bu, bu ismin mazharı, o da o ismin mazharı olmuştur?” sorusu araştırma neticesinde hükmünü kaybeder. Eğer bu onun mazharı olsaydı bu o olurdu.⁴² Kemalpaşazâde'nin burada özdeşlik ilkesine dikkat çektiğini görmekteyiz.

Kemalpaşazâde'ye göre varlığın cömertlik kaynağından mümkün heyetlere her birinin kendi istidat ve kabiliyetine göre taşıdığı bilen kişi, Hz. Peygamberin “Kim bir hayır bulursa Allah'a hamd etsin; kim de ondan başka (şer) bir şey bulursa kendisinden başkasını kınamasın.”⁴³ hadisindeki manayı da kavramış olur. Aynı zamanda “Allah insanlara hiçbir

³⁹ İbn Sînâ, *Kitâbu'ş-Şifâ': el-İlâhiyyât*, çev. Ekrem Demirli - Ömer Türker (İstanbul: Litera Yayınları, 2017), 1/324-325.

⁴⁰ Abdülvahit Öz, ilahi inayet açısından iyi ve kötünün konumunu çalışmasında etraflıca analiz etmiştir. Bk. Abdülvahit Öz, “İbn Sînâcı İlahî İnâyete Kötülük Problemi Çerçevesinde Eleştirel Bir yaklaşım”, *Journal of Islamic Research* 31/3 (2020), 638-652.

⁴¹ İbn Sînâ, *Kitâbu'ş-Şifâ': el-İlâhiyyât*, çev. Ekrem Demirli - Ömer Türker (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 1/384; krş. İbn Sînâ, *İşaretler ve Tembihler (el-İşârât ve't-Tenbihât)*, çev. Ali Durusoy vd. (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005), 168.

⁴² Kemalpaşazâde, “Risâle fi Beyâni Ademi Nisbeti's-şerri ila'llâhi Teâlâ”, 391-392.

⁴³ Müslim, *es-Sahih*, “Birr”, 15 (No. 55).

şekilde zulmetmez; fakat insanlar kendi kendilerine zulmederler.”⁴⁴ ayetinin manasına vakıf olur. Çünkü Allah, idrak istidatsızlığına delalet eden sağırılık ve körlükten bahsedince sözün bağlamı, zulmün bazısında istidadın varlığı sebebiyle, bazısında istidadın yokluğu sebebiyle meydana geldiğini ifade etmiştir.⁴⁵ Fakat zulmü kendi zatından selb etmiş, olumsuzlamıştır. Çünkü istidatsızlık, aslında bu aynın hususiyetine ve hüviyetine nispetle kendisinden daha iyi olan şeyin imkânının yokluğu sebebiyle zulüm değildir. Eşekte eşekliğiyle birlikte insani idrak istidadının bulunmasının mümkün olmaması gibi onun aynı, imkân mertebelerinin birinde bu mahrumiyeti gerektirir. Onun aynı, eşeğin sahip olduğu eşeklik istidadını gerektirir. Eşekten, istidadında olanın dışında bir şey istenmez. Dolayısıyla ona zulüm ve haksızlık edilmemiştir.⁴⁶

Eşeğin kendisinde insanlık istidadının bulunmaması sebebiyle insana mahsus fiilleri yapamaması ona yapılmış bir zulüm değildir. Bu, istidadın aslında olmaması halinde böyledir. Aslında olup da sonra karanlık heyetlerin nüfuz etmesiyle kaybolursa buna diyecek bir şey yoktur. Kemalpaşazâde’ye göre her iki durumdaki kişi de kendisine zulmetmektedir. İkincisinin (aslında olanın) kendisine zulmettiği açıktır. Birincisi ise, imkân derecelerindeki kusurundan ve kendi üstündekine izafetle eksikliğinden dolayı kendisine zulmetmektedir. Eşeğin insanlıktan mahrum olması ve kendinde değil de insana nispetle eksik olması böyledir.⁴⁷

Pir-i mâ goft hatâ ber-kalem-i sun’ nereft   Âferîn ber-nazar-ı pâk hatâ pûşeş bâd⁴⁸

Beyitin Türkçesi şöyledir:

Şeyhimiz ‘Yaratılıştta hata yoktur’ dedi. Bravo hata örten bakışına.⁴⁹

Kemalpaşazâde, yukarıdaki beyitten hareketle şu yorumu yapmaktadır: “Şair burada sun’dan hatayı nefyetmiş, daha önce açıklandığı gibi isabet etmiş, hatanın masnu’da

⁴⁴ Yûnus, 10/44.

⁴⁵ Bu ayetin öncesinde müşrikler vahye kulaklarını tıkadıkları için sağır, hakikate gözlerini kapadıkları için kör olarak nitelenmişlerdir. Kemalpaşazâde, zulmün Allah’a değil, mazlum konumunda bulunan kişinin kendisine nispeti temellendirmek için bu bağlamı dikkate almıştır. bk. Kemalpaşazâde, *Tefsîru İbn Kemâl Bâşâ*, 5/58-59.

⁴⁶ Kemalpaşazâde, “Risâle fî Beyâni Ademi Nisbeti’ş-şerri ila’llâhi Teâlâ”, 392.

⁴⁷ Kemalpaşazâde, “Risâle fî Beyâni Ademi Nisbeti’ş-şerri ila’llâhi Teâlâ”, 393.

⁴⁸ Hâfız, *Dîvân-ı Hâfız* (Tahran: 1366), 125. 5. Beyit. Beytin risalede geçtiği yer: Kemalpaşazâde, “Risâle fî Beyâni Ademi Nisbeti’ş-şerri ila’llâhi Teâlâ”, 393. Kemalpaşazâde bu beyti “Şerh-i Yek Beyt-i Hâfız Şîrâzi” adlı risalesinde şerh etmiştir. Bk. Kemalpaşazâde, “Şerh-i Yek Beyt-i Hâfız Şîrâzi”, 38. Turgut’un değişik nüshaları tahkik ederek tahkikli metin ve tercümesini verdiği bu risaleyi Oçal, Fatih 3950 nüshaya (547a-548b) dayanarak “Zest u Hüb” adıyla vermiştir.

⁴⁹ Bu çeviri, Kadir Turgut’a aittir. Yazar, “Kemalpaşazâde’nin Hâfız’a ait Bir Beytin Şerhini İçeren Farsça Risalesi” adlı makalesinde Kemalpaşazâde’nin bu beyte yaptığı yorumu incelemiştir. Bk. “Kemalpaşazâde’nin Hâfız’a ait Bir Beytin Şerhini İçeren Farsça Risalesi”, 28.

olduğuna hükmetmiştir (ispat). Sonra gizlice hatanın Allah'tan bir çeşit itibar ile nefyedildiğine işaret etmiştir."⁵⁰

Kemalpaşazâde, söz konusu beyti şerh ettiği risalede her çirkinliğin bir güzel boyut taşıdığını şu beyit ile anlatmaktadır:

Hiç ziştî nîst kû-râ hûbiyî hemrâh nîst Zengî şeb-reng-râ dendân çû dürr-i ezherest⁵¹

Beyitte şöyle denmektedir:

Beraberinde güzellik olmayan hiçbir çirkinlik yoktur; kapkara zencinin de inci gibi dişleri vardır.

Kemalpaşazâde, büyük filozoflar ve marifet sultanlarının şu görüşü benimsediklerini belirtmektedir: Hayır ile şer arasında cevher ile araz arasındaki ilişkiye benzer bir irtibatın bulunması sebebiyle Allah'tan hayır bizzat, şer bilaraz sadır olur. Nitekim "Yağmur felaketten hali değildir." sözü buna işaret etmektedir. Yani vaktinde yağın yağmur damlaları bizzat hayır olmakla birlikte bazı bölgelerde tehlikelere yol açabilir. Bu gerçek dikkate alındığında bizzat kastedilen külli hayır ve genel yarar, bilaraz yapılması gereken cüzî şer ve özel zarar sebebiyle terk edilmez. Sağlam nizamlı âlemin ayakta durması için şerlerin ve acıların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu, hikmete aykırı değildir. Uzman doktorun hastalığı tedavi etmek için bazen zehir kullanması bunu göstermektedir.⁵²

Kemalpaşazâde'nin bu açıklaması, İbn Sînâ'nın şu açıklamasıyla örtüşmektedir: "Genel yarar söz konusu olduğunda, bireyselle bakılmaz, tıpkı bütün karşısında parçaya bakılmadığı ve önem verilmediği gibi. Bu yüzdendir ki bütün bedeninin sağlıklı kalması için acı veren bir organ kesilir."⁵³ Kötülükler, şeyin kendisi dışındaki sebeplerle bağıntısı sonucu zorunlu ortaya çıkar. Çünkü eğer kötülük olarak değerlendirilen bir durum, varlık olan sebepleri için iyiye ve her varlık bütünü bir parçası olması itibariyle diğer varlığın yerini alamıyorsa bütünü belirli parçalarını oluşturması bakımından tümel düzenin devamı için zorunludurlar. Bir yırtıcının yaşamını devam ettirmesi için belirli bir türe mensup bir hayvanı öldürmesi kötüdür. Fakat bu kötülük, söz konusu yırtıcı hayvan türünün korunması için zorunludur. Zira bu hayvan türü tümel düzen için önem arz ettiği için yokluğu tümel düzen açısından kötü olacaktır.⁵⁴

Sonuç

⁵⁰ Kemalpaşazâde, "Risâle fi Beyâni Ademi Nisbeti'ş-şerri ila'llâhi Teâlâ", 393.

⁵¹ Kemalpaşazâde, "Şerh-i Yek Beyt-i Hâfız Şîrâzi", Turgut, "Kemalpaşazâde'nin Hâfız'a ait Bir Beytin Şerhini İçeren Farsça Risalesi", 38.

⁵² Kemalpaşazâde, "Risâle fi Beyâni Ademi Nisbeti'ş-şerri ila'llâhi Teâlâ", 393-394.

⁵³ İbn Sînâ, *İşaretler ve Tembihler (el-İşârât ve't-Tenbihât)*, çev. Ali Durusoy vd. (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005), 171-172.

⁵⁴ Öz, "İbn Sînâcî İlahî İnyete Kötülük Problemi Çerçevesinde Eleştirel Bir yaklaşım", 650; ayrıca bk. Shams İnati, "İbn Sînâ'nın Teodisesi", *Din Felsefesi Açısından Meşşât Gelen-Ek-i*. çev. Abdullah Demir vd. (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 988.

Bu makale çalışması neticesinde Kemalpaşazâde'nin felsefe ve kelam literatüründeki tartışmalardan haberdar olarak meseleyi çok özlü ve esaslı bir şekilde ele aldığı sonucuna ulaştık. Kemalpaşazâde, problemin incelemesine bir hadis analiziyle başlamış, ardından kurduğu alakalarla birtakım ayetleri gündeme getirerek kendi tezini kanıtlayacak şekilde yorumlayıp incelemiştir.

Düşünürümüz, Allah'ın hem hayrı hem de şerri var ettiğini fakat ona yalnızca hayrın nispet edileceğini, şerrin nispet edilemeyeceğini savunmaktadır. Bu konuda iki tane hadis ve yedi tane ayeti delil olarak kullanmaktadır. Kemalpaşazâde, Kur'an ayetlerinin şerri Allah'a nispet etmeme konusunda çok özenli olduğunu gözler önüne sermektedir. Kur'an, insana dokunan hayrın Allah'tan, yine ona dokunan şerrin insanın kendisinden olduğunu belirtmekte; Allah'ın insanlara zulmetmediğini, onların kendi kendilerine zulmettiğini vurgulamaktadır. Bu vurgu, "Allah'ın her şeye kadir olduğu", "Allah'ın sun'unun mükemmel olduğu" ve "Rahman'ın yaratmasında hiçbir uyumsuzluğun görülmediği" önermeleriyle birlikte düşünüldüğünde Allah'ın şerri yaratmasının itkanın gereği olduğu, şerri yaratmanın kötü olarak değerlendirilemeyeceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Kemalpaşazâde, yaptığı açıklamanın daha dakik, kabul edilmeye daha layık, Allah'ın şanına ve hikmetin gereğine daha uygun olduğunu belirtmektedir. Düşünürümüz, şerrin Allah'a nispet edilip edilemeyeceği meselesini incelemede hem naslara hem de aklı istidlale başvurmuştur. Hatta nasları bile aklı ve mantıkî yoruma tabi tutmuş, naslarda saklı manaları aklı kavrayışla açığa çıkarmaya çalışmıştır.

Kaynakça

- Ardoğan, Recep. "Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahî Adalet ile Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar". *Birey ve Toplum* 4/8 (Güz 2014), 29-74.
- Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi*. İzmir: D.E.Ü. Yayınları, 1987.
- Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebû Said. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 2013/1434.
- Hâfız, *Dîvân-ı Hâfız*. Tahran: 1366.
- Hume, David. *Din Üstüne*. çev. Mete Tunçay. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1995.
- Inati, Shams. "İbn Sînâ'nın Teodisesi", *Din Felsefesi Açısından Meşşâî Gelen-Ek-i*. çev. Abdullah Demir vd. 978-998. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.
- Işık, Kemal. *Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri*. Ankara: A.Ü. Basımevi, 1967.

- İbn Sînâ. *İşaretler ve Tembihler (el-İşârât ve't-Tenbihât)*. çev. Ali Durusoy vd. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005.
- İbn Sînâ. *Kitâbu'ş-Şifâ': el-İlâhiyyât*. çev. Ekrem Demirli - Ömer Türker. İstanbul: Litera Yayınları, 2017.
- Kazanç, Fethi Kerim. "Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış", *Kelam Araştırmaları* 6/1 (2008): 77-106.
- Kemalpaşazâde (İbn Kemal Paşa), Şemseddin Ahmed. *Tefsîru İbn Kemâl Bâşâ*. thk. Mahir Edib Habuş. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2018/1439.
- Kemalpaşazâde, Şemseddin Ahmed. "Risâle fî Beyâni Ademi Nisbeti'ş-şerri ila'llâhi Teâlâ". *Mecmû Resâilî'l-Allâme İbn Kemal Başa*. thk. Hamza el-Bekrî vd. 381-394. İstanbul: Dâru'l-lübâb, 2018.
- Şemseddin Ahmed Kemalpaşazâde. "Şerh-i Yek Beyt-i Hâfız Şîrâzî". Kadir Turgut. "Kemalpaşazâde'nin Hâfız'a ait Bir Beytin Şerhini İçeren Farsça Risalesi". *Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2013), 37-47.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed. *Kitâbü't-Tevhid Tercemesi*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: İSAM, 2002.
- Müslim b. Haccac, *es-Sahih*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. Beyrut: Daru'l-İhyau't-Turas, ty.
- Öçal, Şamil. *Kemalpaşazâde'nin Felsefî ve Kelâmî Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 1998.
- Öz, Abdülvahit. "İbn Sînâcî İlahî İnâyete Kötülük Problemi Çerçevesinde Eleştirel Bir yaklaşım". *Journal of Islamic Research* 31/3 (2020), 638-652.
- Özdemir, Metin. "Kötülük Problemine Felsefi ve Kelâmî Açından Mukayeseli Bir Yaklaşım". *Journal of Islamic Research* 27/3 (2016), 235-250.
- Turgut, Kadir. "Kemalpaşazâde'nin Hâfız'a ait Bir Beytin Şerhini İçeren Farsça Risalesi". *Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2013), 24-48.